

Аналіз поем
«Катерина»
(1838) та
«Наймичка»
(1845)

Підготувала:

Стародуб Анастасія М715-сг

«Катерина»: паспорт твору

Автор: Тарас Шевченко Рік написання: 1838

(написано невдовзі після викупу Шевченка з кріпацтва, коли поетові було лише 24 роки)

Присвята: Василію Андрійовичу Жуковському — «на память 22 апреля 1838 года». Присвята є знаком вдячності за допомогу у викупі з кріпацтва.

Літературний рід: ліро-епос

Жанр: соціально-побутова поема з елементами романтичної поетики

Напрямок: романтизм з елементами сентименталізму

Головні герої: Катерина, її батьки, син Івась, москаль Іван (офіцер)

«Катерина» — перший твір, у якому Шевченко звернувся до теми жінки-покритки. Ця тема стала наскрізною у всій його подальшій творчості — у поемах «Відьма», «Наймичка», «Марія» та інших.

Тема: трагічна доля жінки-покритки й дитини-безбатченка у кріпосному суспільстві.

Ідея: гнівний осуд панської розбещеності та лицемірства суспільства, яке карає слабшого; захист знедолених і глибоке співчуття жінці-матері.

Основна думка: жінка стає жертвою подвійно — спочатку її зраджує чужинець-офіцер, а потім від неї відвертається власна родина і суспільство. Справжніми винуватцями трагедії є і москаль, і жорстокі суспільні закони.

Проблематика: — любов і страждання — чи може щире кохання бути наївністю? — батьки і діти — де межа між суворістю і жорстокістю? — честь і безвідповідальність — хто несе відповідальність за зруйновану долю? — моральні закони тогочасного суспільства та їх порушення — крах ілюзій — момент, коли Катерина бачить правду про свого «коханого»

Уривок №1

Це самий початок поеми — авторський вступ-звернення до молодих дівчат-селянок. Шевченко ще до початку сюжету напрому попереджає: не кохайтесь з московськими солдатами, бо це закінчиться лише горем. Цей вступ є позасюжетним елементом — голос самого поета, який з болем знає, чим завершиться ця історія. Він задає трагічний тон усій поемі.

Кохайтесь, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люде,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине —
Якби сама, ще б нічого,
А то й стара мати,
Що привела на світ божий,
Мусить погибати.

КОХАЙТЕСЯ, ЧОРНОБРИВІ,
ТА НЕ З МОСКАЛЯМИ,
БО МОСКАЛІ — ЧУЖІ ЛЮДЕ,
РОБЛЯТЬ ЛИХО З ВАМИ

Сюжет і композиція поеми «Катерина»

Експозицією твору є пролог-звернення поета до дівчат із застереженням не кохатися з москалями. Далі розповідається про кохання молодої дівчини Катерини з російським офіцером, який згодом залишає її. Зав'язка настає після народження позашлюбного сина, коли батьки, соромлячись ганьби, виганяють Катерину з дому. Дівчина вирушає шукати свого коханого й переживає тяжкі поневіряння.

Кульмінацією є зустріч Катерини з офіцером: він відмовляється визнавати її та дитину і тікає. У розпачі героїня залишає сина на шляху і топиться. Розв'язка подається в епілозі: син Катерини Івась виживає, виростає поводитирем сліпого кобзаря і випадково зустрічає свого батька, який, упізнавши його, відвертається.

Композиція поеми складається зі вступу, чотирьох розділів та епілогу. У вступі міститься звернення автора до дівчат. У розділах послідовно розкриваються основні події твору: народження сина, прощання Катерини з батьками, її поневіряння на чужині та трагічна зустріч з офіцером. Епілог розповідає про подальшу долю Івася.

Уривок №2

Це один із найпотужніших моментів поеми — одразу після того, як батьки вигнали Катерину з дому разом із немовлям. Вона іде нікуди, плаче, нікому не може розповісти про свій біль, немає куди притулитися. Шевченко передає абсолютну самотність жінки, яку зрадили всі — і коханий, і рідні. Образ рідної хати, якої більше немає, — один із найсильніших у всій поемі.

Пішла селом,
Плаче Катерина;
На голові хустиночка,
На руках дитина.
Вийшла з села — серце мліє;
Назад подивилась,
Покивала головою
Та й заголосила.
Як тополя, стала в полі
При битій дорозі;

Як роса та до схід сонця,
Покапали сльози,
За сльозами за гіркими
І світа не бачить,
Тільки сина пригортає,
Цілує та плаче.
А воно, як янгелятко,
Нічого не знає,
Маленькими ручицями
Пазухи шукає.

Характеристика героїв «Катерини»

Катерина — молода гарна дівчина із села, щира і довірлива. Покохала офіцера всім серцем, не слухала застережень батьків. Не сумнівалася, що він теж любить її. Після народження сина-байстрюка зазнала жорстокого суспільного осуду, була вигнана з дому. Пішла з немовлям у невідоме — шукати коханого. Коли той відрікся від неї і від сина, втратила останню надію й наклала на себе руки. Образ Катерини — символ України, зрадженої і зневаженої чужою силою. Риси характеру: щирість, довірливість, наївність, здатність на великі страждання, рішучість у відчаї.

Москаль-офіцер (Іван) — брехливий, підступний, морально розбещений. Звабив дівчину, пообіцяв кохання, потім забув. Побачивши її з сином, просто утік. Символ чужинської сили, байдужої до долі простої людини.

Батьки Катерини — люблячі, але слабкі. Не злі, проте не змогли протистояти громадській думці. Суворі закони сільської моралі виявилися для них важливішими за рідну дитину.

КАТЕРИНА

Василю Андреевичу Жуковському
на память 22 Апреля 1838 года¹

I

Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з москалями²,
Бо москалі — чужі люди,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;

28

Художні засоби

- ліричні відступи: «Кохайтеся, чорноброві, та не з москалями»; «Катерино, серце моє», «Отаке-то на сім світі роблять людям люди», «Бач, на що здалися карі оченята», «Отаке-то лихо бачите, дівчата», «Сирота-собака має свою долю»
- епітети - світ божий; карі очі; московський син; червона калина; ті діди високочолі; ...Чи немає мого Йвана чорнявого?; Несповита, заплакана, сердешна дитина...
- метафора - серце в'яне; затопчу неволю босими ногами; Як буде серденько по волі гуляти!
- порівняння - як якодку, як пташечку, ростила, кохала; А воно, як янгелятко, нічого не знає...; Як роса та до схід сонця, покапали сльози...
- риторичне звертання - Боже ти мій!; Серце моє!

«Наймичка»: паспорт твору

Автор: Тарас Шевченко

Рік написання: 1845

Літературний рід: ліро-епос

Жанр: соціально-побутова поема

Напрямок: реалізм

Головні герої: Ганна (наймичка), Трохим (хуторянин), Настя (дружина Трохима), Марко (син Ганни, усиновлений Трохимом і Настею), Катря (дружина Марка)

Провідні мотиви: самотність і страждання, душевна туга, схиляння перед силою духу жінки, велич материнської любові як найвищої з усіх видів любові.

«Наймичка» написана через 7 років після «Катерини» — і це помітно: твір глибший, реалістичніший, психологічно складніший.

Тема, ідея, проблематика «Наймички»

Тема: важка доля жінки-кріпачки, яка через суспільний осуд була змушена все своє життя страждати і приховувати своє материнство.

Ідея: засудження суспільних умов, у яких жінка була соціально незахищеною; утвердження величчя материнської жертвності.

Основна думка: мати — найсвятіше, що є у кожної людини. Справжня любов не потребує визнання — вона виявляється у щоденному мовчазному служінні.

Проблематика: — жінка і суспільство — чому мати мусить ховати своє материнство? — жінка і обставини, у яких вона опинилась — чи можна виправдати її вчинок? — жінка і її совість — Ганна все життя карає себе і шукає спокути — стосунки поколінь — як мати любить сина, якого не може назвати своїм

Конфлікт (соціально-моральний): жінка-матір у пастці між материнською любов'ю і жорстокими суспільними нормами.

Композиція і сюжет

Поема складається з прологу та 8 частин. Перші чотири — про молоду Ганну і маленького Марка. Останні чотири — про її старість, Маркову зрілість і смерть Ганни.

Пролог: сповідь розчарованої жінки у формі народної пісні — вона не знає, що робити з собою і дитиною. Зав'язка: Ганна підкидає немовля під ворота бездітних хуторян Трохима та Насті. Ті всиновлюють хлопчика і називають Марком. Розвиток дії: через рік Ганна приходять до них у найми. Погоджується служити за будь-яку плату — аби бути поруч із сином.

Доглядає Марка як рідного, вдень — невтомно працює, вночі — таємно плаче. Кульмінація: Марко вже дорослий, одружений. Настя померла. Ганна — стара й хвора. Перед смертю вона чекає Марка з чумакування і відкриває йому таємницю: «Я... я твоя мати». Помирає, почувши його голос. Розв'язки як окремої частини немає — кінець обривається на кульмінаційній сцені.

«Наймичка».

Малюнок І. Іжакевича. 1938.

Уривок №1

Цей уривок з передає розпач і самотність молодої жінки. Події відбуваються вранці, коли поле вкрите туманом, що створює сумний і тривожний настрій. Героїня стоїть на могилі, схилившись «як тополя», притискає до грудей дитину і звертається до туману. У її словах звучить біль і безнадія: вона скаржиться на свою важку долю і навіть просить смерті. Цей уривок показує глибокі переживання жінки та підкреслює трагічність її становища.

У неділю вранці-рано
Поле вкрилося туманом.
У тумані на могилі,
Як тополя, похилилась
Молодиця молодая.
Щось до лона пригортає
Та з туманом розмовляє:

— Ой, тумане, тумане,
Мій латаний талане!
Чому мене не сховаєш
Отут серед лану?
Чому мене не задавиш,
У землю не вдавиш?
Чому мені злої долі,
Чом віку не збавиш?

Образ Ганни: характеристика

Ганна — безталанна наймичка, жертва панської розпусти. Народила сина поза шлюбом, і щоб врятувати дитину від ганьби та дати їй краще майбутнє, підкинула немовля добрим людям. Сама прийшла до них служити — і залишилася на все життя. Вдень важко працювала, вночі плакала. Відмовилася сидіти посаженою матір'ю на весіллі Марка, бо вважала себе грішницею і не мала ні морального, ні соціального права бути серед чесних людей як рівна. Ходила на прощу до Києва — спокувала. Готова була понести таємницю у могилу, але встигла відкритися синові в останні хвилини життя.

Ганна — не жертва, яка гине, як Катерина. Вона жертвує собою свідомо й знаходить у цьому сенс.

Риси характеру: безмежна материнська любов, щирість і простота, працьовитість, набожність, глибока скромність, терплячість, здатність до важких страждань упродовж цілого життя.

Цитата з поеми: «Я каралась весь вік в чужій хаті... Прости мене, мій синочку! Я... я твоя мати.»

«Наймичка».
Картина М. Башилова. 1857.

Художні засоби твору “Наймичка”

- риторичні оклики: — Ой, тумане, тумане,
Мій латаний талане!
Ні, не дави, туманочку!
Єсть у мене... туманочку,
Туманочку, брате!!.
Долю виплачу сльозами
І пошлю до тебе!
- метафора: — Тихий, тихий Дунай! Моїх діток
забавляй.
- епітет: Молодиця молодая, тихий Дунай, жовтенький
пісок, білих сорочках, темнім гаї, далекою дорогою;
молода, білолиця; чужій теплій хаті.
- порівняння – Як тополя, похилилась; любо, як у раї;
Сховалося у серці лихо, Як звір у темнім гаї.

Уривок №2

Цей уривок є кульмінаційним і дуже трагічним. У ньому наймичка перед смертю відкриває Маркові правду: вона не служниця Ганна, а його рідна мати. Усе життя вона працювала в чужій хаті, щоб бути поруч із сином і водночас не зганьбити його. Її зізнання викликає сильні емоції: Марко плаче і не може повірити почутому. Після цих слів жінка помирає, а Марко втрачає матір саме в той момент, коли дізнається правду. Уривок підкреслює жертвну материнську любов і трагізм долі героїні.

Вийшла з хати Катерина,
А Марко схилився
До наймички у голови.
«Марку! подивися,
Подивися ти на мене:
Бач, як я змарніла?
Я не Ганна, не наймичка,
Я...»
Та й оніміла.
Марко плакав, дивувався.
Знов очі відкрила,

Пильно, пильно подивилась —
Сльози покотились.
«Прости мене! Я каралась
Весь вік в чужій хаті...
Прости мене, мій синочку!
Я... я твоя мати».
Та й замовкла...
Зомлів Марко,
Й земля задрижала.
Прокинувся... до матері —
А мати вже спала!

Висновок

Катерина

Ганна

«Катерина» і «Наймичка» — два твори, написані з різницею у сім років, але об'єднані однією темою: доля жінки, яку суспільство засудило і відкинуло. Шевченко в обох поемах стає на бік знедоленої жінки-матері і показує: її трагедія — це не особиста провина, а наслідок жорстокої суспільної системи, у якій жінка не мала ні захисту, ні права голосу.

Катерина і Ганна опиняються в однаковій ситуації — але обирають різні шляхи. Катерина зламана зрадою з усіх боків: і коханий відрікся, і батьки вигнали, і суспільство засудило. Вона гине — і її загибель стає гірким звинуваченням усім, хто залишив її сам на сам із горем. Ганна ж перетворює свій біль на тихе, непомітне служіння і все своє життя присвячує синові, якого не може назвати своїм.

Обидві поеми — не просто літературні пам'ятки XIX століття, а захист людської гідності. «Катерина» — це застереження і крик болю. «Наймичка» — гімн материнській любові, яка виявляється сильнішою за будь-які суспільні закони. Разом вони складають повну картину жіночої долі в Україні того часу: з одного боку — загибель тих, кого зламали обставини, з іншого — тиха велич тих, хто знайшов силу любити всупереч усьому.

Джерела:

- <https://dovidka.biz.ua/naymichka-shevchenko-analiz/>
- <https://dovidka.biz.ua/shevchenko-naymichka-perekaz/>
- <https://www.ukrlib.com.ua/review/printit.php?tid=18116>
- <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev138.htm>
- <https://dovidka.biz.ua/shevchenko-naymichka-perekaz/>

